

БІНАРНІ ЕПІТЕТНІ КОНСТРУКЦІЇ У МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ

Мунтян Олександр Олександрович,

к. філол.н., доцент

Київський національний університет технологій та дизайну

м. Київ, Україна

Вступ. Епітетна конструкція – це складна структурна одиниця, яка передбачає наявність більш як одного компонента. Цей конструкт за синтаксичною будовою є словосполученням, що зумовлено наявністю означуваного та означувального слів. Обов'язкова присутність цих компонентів як складників будь-якого словосполучення забезпечує двокомпонентну структуру будь-якої епітетної конструкції. Синтагматичні відношення, в яких перебувають елементи епітетної конструкції, досить міцні, тому сама конструкція є відносно сталою та закріпленою.

Мета роботи – дослідити двокомпонентні епітетні конструкції в українському художньому дискурсі.

Матеріали і методи. Матеріалами для нашого дослідження слугували епітетні конструкції, які функціонують у творах Марії Матіос «Солодка Даруся», Люко Дашвар «На запах м'яса» і Володимира Лиса «Соло для Соломії». У дослідженні використовуються описовий і порівняльний методи.

Результати обговорення. Група двокомпонентних епітетних конструкцій налічує найбільшу кількість, оскільки вони є найпростішими зі структурного боку. Тому вони створені для позначення одного поняття і часто граничать з метафорою.

Художньо-образне мовлення сучасної української літератури насичене нестандартними епітетами, які в поєднанні з означуваним словом, утворюють епітетну конструкцію. Таке стилістичне збагачення робить художній текст більш експресивно забарвленим та особливим і в плані індивідуального стилю письменника.

Оскільки група бінарних епітетних конструкцій найчисельніша, самі конструкції передбачають численні способи творення та вираження. Варто класифікувати бінарні епітетні конструкції за частиномовною належністю елементів конструкції.

Найпростішою та найбільш розповсюдженою моделлю творення епітетної конструкції є сполучення “прикметник+іменник”. Така модель виражає тип зв’язку узгодження і передбачає узгодження прикметника з іменником в усіх граматичних категоріях. Зрозуміло, що епітет найчастіше виражається у формі означення, що, у свою чергу, найчастіше є прикметником. Найпростішим способом уживання в цій групі є такий, коли автор використовує відомий прикметник у комплексі з іменником. Автор поєднує в одній структурі речі, які зазвичай не вживаються разом в одному контексті. У такий спосіб автор забезпечує найголовнішу умову для функціонування епітета: нестандартність сполучення. Він дивиться на річ під зовсім новим кутом, підбираючи такий прикметник, який буде виводити предмет зі сфери повсякденного та усталеного й надавати предмету нове образне значення.

Уживаючи епітетну конструкцію *сміливі руки* [2, с. 13], автор подає незвичний погляд на руки персонажа. Ця конструкція досить проста та конденсована. Однак вона реалізує метафоричне значення. Автор робить акцент на руках персонажа не як на частині тіла людини, а втілює певне конотативне значення, яке характеризує не стільки руки, скільки вчинки цього персонажа та його сміливу вдачу. Бінарна епітетна конструкція зберігає свій художньо образний потенціал і творить метафоричне полотно опису людини.

Двокомпонентна епітетна конструкція *пишний хабарчик* [2, с. 23] також досить конденсована і вжита в конотативному значенні. Така конструкція дозволяє у стислому вигляді описати оцінне значення поняття “хабара”. Епітет у цьому випадку містить відтінок дещо народницького мислення й одразу творить в уяві образ саме того “пишного”, “добротного” хабара.

Бінарні епітетні конструкції *щемкий жаль* [2, с. 56], *солодким жахом* [2, с. 104], *волохатий страх* [2, с. 126] влучно та коротко характеризують

емоційні настрої та стани. Незвичні епітети тактильної та смакової семантики в поєднанні з абстрактними поняттями в певній мірі матеріалізують ці поняття і дають змогу подивитись на них під іншим кутом зору, відчутти їх за допомогою інших фізичних відчуттів, які можливо пережити на досвіді власного фізичного тіла.

Схожі до попередніх, епітетні конструкції *випустив на волю кілька йоржистих слів* [2, с. 326], *гірка усмішка лягла* [2, с. 343] та *цебетливий голос* [2, с. 85] в короткій формі опредмечують нематеріальні дії персонажів. Вони влучно описують дії за допомогою тактильних, смакових та аудіальних семантичних ознак прикметника.

У художньо-образному мовленні сучасної української прози двокомпонентні епітетні конструкції забезпечують творення образу та передачу трансцендентної ідеї. Приклади бінарних епітетних конструкцій достатньо продуктивні і використовуються авторами для демонстрації свого нестандартного ідіостилу: *після примхливої близькості* [1, с. 40], *різдвяна ніч налилась міцним морозом* [1, с. 40], *а їй горілчастий перегар у ніздрі* [1, с. 30], *полохливий шурхіт* [1, с. 20], *то не порожні страхи* [1, с. 17], *до білого ранку промордувалася* [1, с. 23], *глухий хутір, хата, ліси-луки-груші...* [1, с. 27], *від голодної млості* [3, с. 164], *олов'яними ногами* [3, с. 161], *дурна кров* [3, с. 145], *посеред білої днини* [3, с. 145], *криве слово* [3, с. 144], *сметанним лицем* [3, с. 125], *дивиться з глухою неприязню* [3, с. 102], *твердого сну* [3, с. 100], *дерев'яний чоловік* [3, с. 49], *соковиті переливи* [3, с. 38], *солодка Даруся* [3, с. 23], *галасливим біганям* [3, с. 17], *чорному п'яниці* [3, с. 13], *запашні кучері* [3, с. 5].

Проаналізувавши приклади моделі бінарної епітетної конструкції “прикметник+іменник”, ми спостерігаємо узгодження прикметника з іменником у роді, числі та відмінку та реалізацію типу зв'язку узгодження. Варто також зазначити, що у прикладах, які наведені вище, прикметник традиційно стоїть у препозиції відносно іменника, який він означає.

Крім таких сталих прикладів епітетних конструкцій, можна спостерігати

дещо видозмінену модель. Іноді прикметник, який реалізується в епітет, зазнає морфологічних трансформацій, приєднуючи до себе різні афікси, напр.: *свою найциганськішу посмішку* [2, с. 332], *а їй горілчастий перегар в ніздрі* [2, с. 33]. Словотвірний потенціал прикметників в українській мові багатий, тому такі моделі збагачують художній дискурс, оскільки дають змогу точно описати поняття, використавши при цьому мінімальну кількість мовних ресурсів.

Сучасний літературний дискурс почасти послуговується фольклорними мотивами. Художній матеріал, взятий за основу нашого наукового дослідження, не є винятком. Романи “Соло для Соломії” Володимира Лиса та “Солодка Даруся” Марії Матіос зображують розгорнуту панораму побуту українського народу. Часто головними героями цих художніх текстів є жителі села, а оповідь розпочинається із зображення життя людей минулого століття. Відповідно, широкий фольклорний спектр представлений у текстах живим мовленням персонажів та вплетенням фольклорних текстів в основне полотно роману. Відтак, у таких текстах можна спостерігати ще одну видозміну основної моделі бінарної епітетної конструкції “прикметник+іменник”, в якій прикметник уже стоїть у постпозиції стосовно іменника. У такий спосіб маємо іншу інверсійну модель “іменник+прикметник”. Ця модель характерна фольклорним текстам та мовленню, збагаченому народними мотивами. В досліджених текстах траплялися наведені епітетні конструкції: *траву молоденьку* [2, с. 20], *радість дзвінка* [2, с. 20], *сила молодеца* [2, с. 78]. Усі зазначені конструкції є більш менш сталими для фольклорних текстів і відомими для пересічного читача. Вони належать до багажу традиційних етнічних усталених висловлювань і стилістично урізноманітнюють мовлення сучасних художніх текстів.

Варто також зазначити епітетні конструкції, що виражають апозитивні відношення, тобто прикладки. Морфологічними компонентами в таких конструкціях є два іменники, один з яких слугує залежним словом і корелює з головним у всіх можливих граматичних формах, напр.: *чотири ока-зіроньки* [2, с. 11], *ручками-крильцями* [2, с. 37], *змійкою-сміlichкою* [2, с. 86].

Досить поширеною моделлю є сполука діеприкметника минулого часу з

іменником, напр.: *наморене село* [2, с. 27], *вищівими оченятами на Тому з тривогою глянула* [1, с. 49]. У таких моделях бінарних епітетних конструкцій дієприкметник минулого часу виконує функцію означення. Варто зазначити, що ця модель є відкритою та здатною поширюватись, як і модель “прикметник+іменник”. Проте коли така модель зазнає поширення, вона перейде з категорії бінарних епітетних конструкцій у категорію трикомпонентних або ж багатоконпонентних епітетних конструкцій.

Крім уже згаданих моделей, існує ще одна менш поширена модель творення епітетних конструкцій – “іменник+іменник у Р.в.”, напр.: *подих курива* [2, с. 110]. Іменник *куруво*, вжитий у Р.в. характеризує і без того метафоричне поняття *подиху*. Цей іменник виконує функцію означення та творить епітетну конструкцію, оскільки подає незвичний погляд на фізіологічний процес звичайної людини – подих. Інший іменник у конструкції вживається у функції означення. При цьому один з іменників характеризує інший і виконує функцію неузгодженого означення. Ця модель дозволяє конкретизувати та характеризувати відчуття і стани, співвіднести їх з предметним світом. Вони є надзвичайно продуктивними, оскільки функціонування таких епітетних конструкцій зумовлюється їхньою стилістичною функцією.

Висновки. Отже, з аналізу зібраного на основі сучасних художніх текстів матеріалу, можна дійти висновку, що двокомпонентні епітетні конструкції є надзвичайно продуктивними для творення художньо-образного мовлення. Автори текстів звертаються саме до таких конструкцій часто, оскільки вони водночас влучно і стисло допомагають реалізувати творчий задум художньої особистості.

Проте існує певна кількість різних моделей, згідно яких твориться двокомпонентна епітетна конструкція. Деякі з цих моделей надзвичайно продуктивно вживаються в мовленні сучасних українських авторів, тоді як інші трапляються рідко задля стилізації художнього мовлення з дотриманням певного авторського задуму чи дотриманням особливостей епохи, в яку

відбуваються дії в художньому творі. Наприклад, коли прикметник уживається в постпозиції для того, щоб стилізувати художній дискурс згідно елементів фольклорних мотивів та народного мовлення. Також до більш рідкісних моделей бінарних епітетних конструкцій залучають сполучення іменника з іменником у Р.в., оскільки зазвичай такі сполучення не містять метафоричного чи конотативного навантаження, а тільки встановлюють відношення між двома предметами чи об'єктами. Однак існує найпоширеніша модель “прикметник+іменник”, яка забезпечує групі бінарних епітетних конструкцій перевагу над іншими групами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дашвар Люко. На запах м'яса: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля». 2014. 368 с.: іл.
2. Лис Володимир. Соло для Соломії: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля». 2014. 368с.
3. Матіос Марія. Солодка Даруся. Львів: ЛА «ПІРАМІДА». 2007. 188 с.